

Ramaškonių šnektos priebalsinio kamieno daiktavardžių kaityba

NIJOLÉ TUOMIENĖ

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

The article deals with the principal factors contributing to the process of change and decline of the peripheral Lithuanian dialect of Ramaškonys (Voronovo District, Belarusia). It is a South Lithuanian dialect strongly affected by the influence of the neighbouring Slavonic languages. The socially predominant language is now a Belorussian dialect which developed on a Lithuanian substratum. The basic phonetic, morphological and lexical features of the Lithuanian dialect have remained unaffected in the speech of the older generations, but that of the younger generations shows a considerable degree of instability. In the article, the development of consonantal stems is presented as an illustration of ongoing processes. The inflectional paradigms of two generations are compared. Shifts in the articulatory base and simplification tendencies are among the factors contributing to change. There are many variant forms, and some case forms have been replaced by prepositional phrases. The influence of the standard language is noticeable in the language of the older generations.

1. ŽVILGSNIS Į SOCIOLINGVISTINĘ KRAŠTO PADĒTĮ

Šiuolaikiniai kalbininkų darbai rodo aktyvų domėjimąsi pakraštinėmis lietuvių šnektonimis. Dėmesį atkreipia ten nuolat vykstantys sudėtingi tarmių tarpusavio sąveikos procesai, tarmių ir kalbų kontaktų rezultatai. Ieškoma metodikos šnekų kitimo ypatumams, priežastims, įvairaus pobūdžio svyravimams, tarties niuansams bei palaipsnio pasikeitimo mechanizmui parodyti. Tačiau izoliuotų, atitrūkusiu nuo didžiojo lietuvių kalbos ploto Baltarusijos teritorijoje esančių šnekų dabartinė padėtis, kitimo, nykimo etapai, išorinių veiksnių įtaka ir su vienos kalbos pasitraukimu susiję dalykai nėra išsamiau tirti ir aprašyti.

Baltų ir slavų kalbinių santykų problemų tyrimo sąlygos vos ne kasmet tampa sudėtingesnės: valstybinės sienos kliūtis, specialūs darbo su informantais, jų paieškos bei atrankos metodai. Paskutiniai ir geriausi gyvosios lietuvių šnektos atstovai yra vyresni nei 60 metų. Galimių užfiksuoti kalbos istorijai vertingų faktų kasmet mažėja.

Dabartinė lietuvių–baltarusių paribio kalbinė situacija pasikeitusi neatpažistamai. Kad prieš pusę amžiaus tarp Dievėniškių iškyšulio¹ prie pat Lietuvos sienos esančių

¹ Dieveniškių apylinkėse lietuvių kalba atgauna savo prestižą: gana sparčiai plečiasi vartojimo sritys, lyginant su lietuvių kalbos padėtimi anapus valstybinės sienos, kur likę keli apleisti židiniai vos rusena, nors prieš 60 metų kalbinė padėtis tose teritorijose buvusi labai panaši.

Benekáinių ir Varanávo (Gařdino sritis, Varanávo r.), Geranáinių² (Vijōs r.) apylinkėse buvę gyvos lietuvių šnektų salelės, šiuolaikinės kartos tyrėjams parodo garsių lietuvių ir užsienio kalbininkų, tautosakininkų, istorikų darbai. Šiuo metu kai kurių Armōniškių, Váranávo, Ródūnios parapijų lietuvių šnektą egzistavimo pėdsakų jau reikia ieškoti vietinėse slavų kalbose: baltarusių šnektose gausu lietuviškos kilmės žodžių (žr. Grinaveckienė, Mackevič 1988: 123–131; Grinaveckienė, Mackevič 1990: 165–173; 1993: 113–133; 1997: 185–195 ir kt.), išlikęs neslaviskas vardažodžių linksnių bei giminių vartojimas (žr. Sudnik 1972: 19–22; Jonaitytė, Sudnik 1973: 75–77 ir kt.).

Didelė dalis tiriamo regiono kaimų, pokario metais visiškai praradę gyvajį ryšį su kitomis lietuvių šnektomis, kultūriniu Lietuvos gyvenimu, gana greitai asimiliavosi. Lietuvių kalba ir lietuviybė prarado savo vertę. Vyriausioji gyventojų karta patyrė ir skausmingą prievertinį slavinimo procesą. Sąmoningą perėjimą prie slavų kalbų³, lenkų tautybės stipriai pastumėjo savisaugos instinktas (be to, lenkų tautybės žmonės gaudavo šiokių tokių privilegijų: nereikėjo eiti į kariuomenę, galima buvo išvažiuoti į Lenkiją, t. y. pabėgti nuo stalinizmo teroro, kolūkių). Jaunesnioji karta, išblėsus tautinės savimonės jausmui, susilpnėjus ar net visai išnykus socialinei kontrolei (kaimynų nuomonė ir pan.; plačiau žr. Gaučas 1993: 42–101), asimiliavosi palaipsniui, natūraliai iš pradžių perėjo prie lietuvių–slavų dvikalbystės, vėliau – vien tik prie slavų kalbų. Jauniausiosios vietinių rytinės Varanavo rajono dalies gyventojų kartos lietuviybės bei lietuvių kalbos poreikis šiuo metu visiškai išnykęs.

Pažymėtina, kad pati lietuvių kalba, nors ir sparčiai nutautėjus lietuviams (be perstojo vykstantis nutautinimas užsibaigia per tris keturias kartas), kito palyginti lėtai,

² Leidinyje „Lietuviški tradiciniai vietovardžiai“ (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002) šio istorinio miestelio pavadinimas sukirčiuotas tvirtapradžkai, tačiau iš vietinių Ramaškoniuų apylinkių lietuvių pasakojimų šis vietovardis užrašytas ir su tvirtagale prieigaide *Geranainys*.

³ Čia reikėtų kiek placiau paaškinti vietinių žmonių santykį su literatūriniu baltarusių kalbos variantu bei keletą dalykų, susijusių su tautybe. Anot A. Vidugirio, vėluojant baltarusių tautinei savimonei, baltarusių kalba vienos gyventojų nebuvuo ir dabar nėra siejama su baltarusių, kaip atskiro tautybės, kalba. Ji tebevadina neutraliai – *paprasta, vietine kalba* (šiuo terminu vadintama ir Vilniaus, Šalčininkų, Eišiškių rajonų baltarusių šnektą, kuri, lyginant su tiriamuoju regionu, daugiau panėšėja į vietinę lenkų šnektą). Ši baltarusių šnektą aktyviausiai tebevartojama kaimo žmonių. Gyventojų lenkinimo bei rusinimo laikotarpiu ji atliko tarpininkės vaidmenį: literatūrinis baltarusių kalbos variantas, kurio senesnės kartos žmonės nemoja, kaimuose ir dabar nėra labai vertinamas. Prestižiškesnėmis laikomos rusų, lenkų kalbos.

Absoliuti dauguma vietos gyventojų pagal tautybę dabar save laiko lenkais. Nuo XIX a. vidurio lenkų tvarkytos bažnyčios uždavinių buvo platinti ne tiek tikėjimą, kiek lenkybę. Pagal priešpriešą su rytu slavų stačiatikybe kataliku tikslybė imta vadinti lenkų tikslyba („polска wiara“), o katalikus laikyti lenkais (plačiau žr. Vidugiris 1988: 21–36) (iki mūsų dienų senbuviai lietuviai, kaimuose likę po vieną du, nedrišta atgauti savo prigiminės tautybės). Tačiau lenkų kalba ir siomis dienomis etninėse lietuvių žemėse tvirčiau nėra įsigalėjusi (ypač stipriai propaguojama ir palaikoma per bažnyčią).

Taigi vietiniai gyventojai sąmoningai skiria oficialiuosius pavadinimus *baltarusis*, *baltarusių kalba* nuo neoficialiuojų *gudas*, *gudų kalba*. Jų supratimu, *baltarusių kalba* vadintina oficialėsne bendrinė baltarusių kalba, kuri apylinkėms nebūdinga (su gausiom rusų kalbos priemašom vartojama vietinės administracijos). Sakydami *baltarusis*, jie dažnai turi galvoje, kad tai kito tikėjimo (stačiatikių), nevietinis žmogus. Tad senesnis lietuviškas pavadinimas yra *gudas* – „vietinis gyventojas, katalikas“, *gudų kalba* – „vietinė baltarusių šnektą“.

Cia vartojamas oficialusis, lietuvių kalbotyroje priimtas tradicinis kalbos pavadinimas – *baltarusių*. Etnonimo reikšme vartojamas vietinių gyventojų išlaikytas senas pavadinimas *gudas, gudai*.

nuosekliai. Sunkios, nepalankios lietuvių kalbai sąlygos Balatnōs⁴ krašte egzistavo kelis šimtmečius. Šioje nedidelėje teritorijoje, galima sakyti, susieina kadaise vieninges kalbinės situacijos įvairiai pakitusios stadijos: nuo visiško kalbos užgesimo, kai lietuviškai teprisimenama keletas buities daiktų pavadinimų, iki dvikalbiškumo, kurį išlaikė tik senieji gyventojai.

Nepaisant to, rytinės Varanavo rajono dalies kaimuose gyvena lietuvių⁵, dar puikiai šnekančių gimtaja dzūkų šnekta (plačiau apie vietinius lietuvius žr. Vaišnytė 2002: 545–556). Beveik visi jie – patys seniausi vietiniai žmonės, kurie greta lietuvių kalbos gerai moka, laisvai ir aktyviai vartoja kitas kraštui būdingas kalbas: vietinę baltarusią šneką (jų vadinamą *gùdų* kalba, kitataučių – *prósty jazýk, prósta móva*), lenkų ir šiek tiek mažiau – rusų. Reikėtų pažymėti, kad rajono apylinkės 1953 metais buvo tirtos baltarusių kalbininkų, rinkusių medžiagą Baltarusių dialektologijos atlasui (DABM 59–147). Tada nepastebėta, kad krašte esama puikiai kalbančių ir lietuviškai. Tai rodo vietinių gyventojų labai seną šių dviejų kalbų mokėjimą ir vartojimą vienu metu (apie kalbų funkcionavimą tiriamame areale plačiau žr. Čekmonas 1988: 37–54). Dabar daugelyje šios lietuvių gyvenamos salelės kaimų: Biliuosė, Biliūnuose, Stanišiuose, Tūsamonyse, Dainavojė, Ramaškonyse, Navasėduose, Dažininkuose, Armöniškėse, Pärubiškėse – mokančių ir vis rečiau bendraujančių lietuviškai likę po vieną du žmones. Aktyvesnė lietuvių šnekto tradicija šiuo metu išlikusi Ramaškonyse, todėl ir kalbinės medžiagos iš šio kaimo lietuvių surinkta daugiausia: įrašyta keliasdešimt valandų rišlių šnekto tekštų, specialiai apklausiant⁶ sudarytos vardžodžių linksniavimo, akcentinės paradigmos.

Vietiniai Varanavo apylinkių gyventojai keliomis kalbomis (dažnai viename pasakojime, diskurse⁷), kaip jau minėta, kalbėję nuo seno, kadangi šioje teritorijoje lietuvių ir slavų mišriai gyventa maždaug nuo IX a. (žr. Zinkevičius 1989: 4–11; Garšva 1989: 28–32). Todėl čia gana anksti susidarė sąlygos formuotis naujiems kalbos reiškiniams, kurių nuolat daugėja. Pati lietuvių kalba jau daugiau nei prieš 80 metų Balatnos krašte prarado prestižą, lygiavertės bendravimo priemonės pozicijas. Šioje nedidelėje apylinkėje, pamažu nuo svyruojančios dvikalbystės (vietomis – daugiakalbystės) buvo pereita prie vienakalbystės (plačiau žr. Grumadienė 1994: 84) – krašte beveik visose gyvenimo srityse daugiausia bendraujama vietine baltarusių (žr. 2 išnasašą) šnekta (lenkų bei rusų kalbų vartojimo sritys palyginti daug siauresnės).

Palaipsnis izoliuotų lietuvių šnekų kitimas atnešė ne tik kiekybinio, bet ir kokybinio pobūdžio permainų, kurios yra nevienodai pasiskirsčiusios įvairiuose kalbos lyg-

⁴ Vietiniai žmonės vietoj naujesnio rajono centro pavadinimo *Varanāvas* vartoja senajį *Balatnā*.

⁵ Pasuose jie beveik visi surašyti lenkais, jų tėvų bei senelių tautybė dokumentuose nefiksuojama – ten dažniausiai padėtas brūksnys, nors seniausioji karta save laiko lietuviu.

⁶ Apklausta pagal „Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programos“ morfologijos anketą (sudarė D. Mikulėnienė, K. Morkūnas).

⁷ Kalbų pakeitimą dvikalbėje ar daugiakalbėje aplinkoje kalbininkai vadina *kodų kaita* – dažnai kalbama ne tik apie skirtinį kalbą, bet ir tos pačios kalbos atmainų kodų kaitą. Autorė ta tema 1996 metais skaitė pranešimą LKI mokslineje konferencijoje „Lietuvių kalba: tyrejai ir tyrimai“ (plačiau apie kodų kaitą žr. Grumadienė 1996, Urnėžiūtė 1998).

menyse. Bene didžiausia ir nesunkiai pastebima įtaka yra fonetikos ir leksikos srityse. Pastebimi pasikeitimai ir atsparesnėje šnekto morfologijoje. Taigi pietų aukštaičiams priklausanti periferinė Ramaškonių šnekta, pasitraukusi iš viešumos, nebepajėgė išvengti didžiulės vyraujančios kalbos įtakos. Šiuo metu, sutrikus visavertės kalbos funkcijai, beliko vienas jos vartojimo stilius – buitinis. Tvirtesnė tradicija dar laikosi šeimos aplinkoje, tarp artimų žmonių.

Ramaškonių mikroarealo⁸ lietuvių šnekta įvairiais būdais keistis vertė kalbų ir kultūrų kontaktai ir neišvengiamai iš jų išplaukianti įvairialypė sąveika (Grumadienė 2001: 41). Dėl geografinės padėties, nepalankių lietuviams istorinių sąlygų, savisaugos instinkto verčiama nemaža Varanavo krašto kaimų gyventojų dalis šeimose tarpusavyje ir su vaikais pradėjo kalbėti paprastąja kalba, t. y. gudiškai. Tačiau lietuvių kalba dar ilgai gyvavo ir vietomis tebevartojo kaimynų bei giminių. Tautinė savivoka, ypač dabar, tų pačių kaimų žmonių, mokančių kalbėti tiek lietuviškai, tiek gudiškai, yra sąlyginė ir neturi didelės reikšmės. Tačiau pakitusi bendruomenė atnešė didesnių ar mažesnių permainų visoms krašte vartojamoms kalboms.

2. DABARTINĖ ŠNEKTOS PADĒTIS. TYRIMO YPATUMAI

Kalbininkams ši stipriai sumažėjusios bendruomenės šnekta gali būti įdomi dėl kelių priežasčių: a) dėl šnekto archajiskumo, unikalumo – tai periferinė šnekta (plačiau žr. Morkūnas 1993: 4–7); b) dėl savito jos kitimo mechanizmo, įvairavimo pri gymties, sąveikos su kitomis kalbomis; c) tai gali būti dar vienas šnekto nykimo, degeneracijos ir mirties pavyzdys (kaip atsitiko su Lazūnų, Zietelos lietuvių salų tar mėmis, žr. Vidugiris 1959: 195–213; 1985; 1998).

Pastaraisiais metais šios lietuvių gyvenamos⁹ salelės šnekta dėl įvairių priežasčių domimasi vis mažiau. Iki šiol teko skaityti periferinių tarmių tyrimus, konstatuojančius kalbos įvairavimą, nevienalytiškumą, tačiau pasigendama detalesnės analizės, vidinių motyvų: kas kinta pirmiausia, kodėl. Paprastai atmetama tai, kas nesisteminga, priskirtina jau ne lietuvių kalbos sistemai, šnektose dabar jau nebefikuojamos formos dažnai rekonstruojamos, atstatomos pagal tarmei būdingus bruožus. Tačiau pastarųjų metų įrašytos tarminės medžiagos tyrimai parodė, kad jeigu gyvojoje kalboje kai kurios ypatybės nebefikuojamos, tai jos dažniausiai jau ir nebevartojuamos. Kita vertus, jos įvairoja ar yra pakitę, pavyzdžiu, tam pačiam links niavimo tipui priklausantys daiktavardžiai gali būti linksniuojami ar kirčiuojami skirtingai.

⁸ Šį terminą pirmasis pavartojo V. Čekmonas (1988: 37–54). Beje, jo straipsnyje aprašytasis Ramaškonių arealas yra daug platesnis. Šnekto duomenys rinkti 1983–1986 metais kompleksinės ekspedicijos metu. Buvo detaliai ištirti Peregonių (br. Пегаганы), Benekainių (br. Бенякони) bei Varanavo (br. Бопанава) apylinkių kaimai. Šiame darbe panaudota medžiaga rinkta praėjus beveik dešimčiai metų – 1991–1999 metais. Per tą laikotarpį žmonių, kalbančių lietuviškai, kaimuose sumažėjo dvigubai, tad ir aprašomas arealas smarkiai susiaurėjo.

⁹ Yra įrodyta, kad labai retas kuris vietinis tiriamų apylinkių gyventojas yra kitataučių kilmės.

Todėl renkant medžiagą ir tiriant pakraštines šnektas dėmesys turi būti kreipiamas ne vien į abstrakčius kalbos sistemos kitimo modelius, bet ir į pačius kalbėtojus, kalbos ir jos sociokultūrinės aplinkos ryšius. Aprašomuoju atveju kalbos kitimas yra ir etninių Lietuvos žemų žmonių gyvenimo būdo, elgsenos rodiklis, kadangi gali skirtis greta vienas kito esančių kaimų tos pačios šnekto atstovų kalba. Galima sakyti, kad pati Ramaškonį šnekto būklė yra daugialypė, daugiasluoksnė, tiesiogiai priklauso nuo jos atstovų atminties, poreikio ja bendrauti. Čia vartojama tik šnekamoji kalba, t. y. kalba, pilna kasdienio buitinio stiliaus žodžių ir posakių, intonacijų. Joje daug nenorminių lyčių ir šiaip individualių reiškinių, iš pirmo žvilgsnio pavartojamų sporiadiškai, chaotiškai.

Išsamiausiai pirmasis Ramaškonį šnekta 1960 metais yra apraše J. Šukys. Straipsnyje aptardamas pagrindines šnektais būdingas ypatybes, autorius pamini ir tai, kad tuo metu jau būta vyresnės ir jaunesnės kartų kalbos skirtumų. Matyt, kalba skyrėsi nežymiai, tad plačiau darbe neaptariama. Galima prielaida, kad beveik prieš penkis dešimtmečius tirtose Ramaškonį kaimo apylinkėse galiojo geriausią informantų atrankos principas, kuris taikomas tiriant didžiasias ir stipriąsias tarmes. Dabar jo prietaikyti neįmanoma – apklausiami visi informantai, kiek jų randama ir prakalbinama. Vyresnės (daugiau nei 80 metų) ir jaunesnės (apie 60 metų) kartų lietuvių kalbos vartojimo poreikis nevienodas, todėl įvairūs kalbos lygmenys pakitę nevienodai. Dviejų atstovų kartų lyginimas parodo konkrečius pakitus, galima nustatyti, kiek ir kur link šnekto būklė yra pasistumėjus.

Seniausių informantų šneka yra natūrali, gana stabili ir gyva, nes šios kartos atstovai kalbėdami lietuviškai ta pačia kalba stengiasi ir mąstyti. Be to, kad prisitaikytų prie pašnekovo, dažnai pereina ir prie bendrinės lietuvių kalbos žodžių formų, kirčiavimo. Jei pokalbyje dalyvauja kitakalbis, tuomet nuo lietuvių kalbos lengvai pereinama prie baltarusių. Tačiau baltarusiški sakiniai dažnai yra lietuviškos konstrukcijos, kai kurie žodžiai turi neslaviskas formas ir pan. Jaunesnioji atstovų karta elgiasi beveik visiškai priešingai: nors ir gana gerai kalbėdami lietuviškai, jie mąsto baltarusiškai, o kalbėdami mintis dažnai pažodžiu verčia į lietuvių kalbą. Šios kartos žmonių pirmoji kalba jau yra baltarusių. Kad prisitaikytų prie pašnekovo, primirštus žodžius, jų formas jie pavartoja pagal analogiją dažniau vartojamiems lietuvių arba baltarusių kalbos žodžiams. Varanavo krašto jaunimui ir vaikams, kaip jau minėta, lankantiems vietines baltarusių–rusų mokyklas, lietuvių kalba jau yra bevertė.

3. ŠNEKTOS PRIEBALSINIO KAMIENO DAIKTAVARDŽIŲ PARADIGMA XX A. PABAIGOJE

Kalbos pakitimai paprastai pirmiau ir lengviau pastebimi fonetikos bei leksikos srityse. Tačiau jeigu jie fiksuojami morfologijos, sintaksės srityse, – tai parodo nestabilią kalbos būklę apskritai. Šiame darbe aptariamos nykstančios šnekto kelios morfologijos ypatybės, konkrečiai – daiktavardžių priebalsinis linksniavimo tipas. Lyginamos šio kamieno, negausaus ir smarkiai pakitusio, keliasluoksnės paradigmos, sudarytos iš dviejų pateikėjų kartų kalbos įrašų: vyresniosios (daugiau nei 80 metų)

ir jaunesniosios (apie 60 metų)¹⁰. Norint kuo tiksliau parodyti kalbų sąveikos padarinus, fiksuoti dabartinę padėtį, ieškota tinkamo metodo. Kadangi čia pateikiamas nors ir nesistemigos, bet autentiškos, gyvai vartojamos žodžių formos, todėl istorinis lyginamasis-rekonstrukcinis metodas šiuo atveju netiko.

W. Labovo suformuluoti kalbos įvairavimo ir kitimo dėsniai leidžia įvertinti per ilgesnį laikotarpį vykusio kalbos kitimo rezultatą, suformuluoti jo priežastis bei, mūsų atveju, prognozuoti galimą tų pokyčių poveikį tarmės linksniavimo sistemai. Kalba tiriamą, anot W. Labovo, realiuoju, stebimuoju laiku: t. y. dabartiniu metu Varanavo apylinkėse gyvenančių kelių kartų dvikalbių žmonių lietuvių kalba.

Daiktvardžių kamienai, paveldėti iš senovės, dėl įvairių fonetinių ir morfologiinių priežascių yra labai anksti pakię tiek lietuvių tarmėse, tiek bendrinėje lietuvių kalboje. Didžiausia tarpusavio sąveika pastebima tarp kamienų, kurie kalbos sistemoje yra greta arba netoli vienas kito (Girdenis, Rosinas 2000: 51; Rinkauskienė 1997: 71).

Paradigmos atsparumas priklauso nuo atskirų tarmės kamienų daiktvardžių skaičiaus bei jų vartojimo dažnumo. Priebalsinis kamienas įvairose indoeuropiečių kalbose pradėjęs irti dar anksčiau (Kazlauskas 2000: 242), todėl maža yra likę daiktvardžių, kurie būtų išlaikę savo priebalsinio linksniavimo paradigmą. Ramaškonių šnektoje, beje, kaip ir didžiojo lietuvių kalbos ploto tarmėse, šis linksniavimo tipas labai negausus ir yra gerokai aprięs – praradęs daug tikrujų savo formų – jos pakeistos produktyviųjų kamienų formomis. Šnektoje jų terandama tik liekanos. Priežastys nėra vien tik vidinės, nes ir šiaip negausaus kamieno žodžius Ramaškonių šnektoje dar keičia baltarusių skoliniai. Pagal vartojimo dažnumą ne itin reti tiriamam linksniavimo tipui priklausantys žodžiai, pvz.: *juosmuō, liemuō, raumuō, rémuō, stomuō* gyvojoje ramaškoniškių kalboje jau negirdimi, pakeisti kitais žodžiais, neretai slaviškais.

Kiekvienas šio linksniavimo tipo daiktavardis, tiek vyriškosios, tiek moteriškosios giminės, šnektoje jau turi savo kitimo kelią, kuris iki šiol nėra smulkiau nagrinėtas. Pateikiama suirusio priebalsinio kamieno paradigma, sudaryta iš vyriškosios bei moteriškosios giminės formų, vartojamų abiejų pateikėjų kartų: *akmuō, piemuō, šuō, sesuō* (pasitaikančios gretiminės formos plačiau aptariamos komentaruose):

¹⁰ Tai salygiškas skirtumas, kad sudarytų opoziciją vyresniajai atstovų kartai. Ramaškonių apylinkėse jaunesnių nei 60 metų žmonių, kalbančių dzūkų tarme, jau nėra.

1. LENTELĖ. PRIEBALSINIO KAMIENO DAIKTAVARDŽIŲ VIENASKAITOS PARADIGMA

vyresnioji karta	jaunesnioji karta
V. <i>akmū.</i> , ¹¹ <i>pi.mū.</i> , <i>šuvė</i> , <i>sæsuvė</i>	<i>ā-kmenis</i> , <i>pi.^ī.menis</i> , <i>šuvē</i> , <i>sæsuvē</i> . / <i>sæsærù.s</i> ¹²
K. <i>ā-kmen'o</i> , <i>pi.^ī.men'o</i> , <i>šù.n'o</i> , <i>sæsærès</i>	<i>ā-kmen'q</i> , <i>pi.^ī.men'q</i> , <i>šù.n'q</i> , <i>sæsærè.s</i> / <i>sā-særzs</i>
N. <i>ā-kmen'u</i> , <i>pi.^ī.men'u</i> , <i>šun'ù</i> , <i>sā-særzi</i>	<i>dēl_</i> <i>pi.^ī.mæn'q</i> , <i>dēl_</i> <i>šù.n'q</i> , <i>dēl_</i> <i>sæsærè.s</i>
G. <i>ā-kmeni</i> , <i>pi.^ī.meni</i> , <i>šù.ni</i> , <i>sā-særur</i>	<i>ā-kmeni</i> , <i>pi.^ī.meni</i> , <i>šù.ni</i> , <i>sæsærur</i>
Įn. <i>ā-kmen'u</i> , <i>pi.^ī.men'u</i> , <i>šun'ù</i> , <i>sā-særz</i>	<i>ā-kmen'u</i> , <i>pi.^ī.men'u</i> , <i>šun'ù</i> , <i>sā-særz</i>
In. <i>akmenī(i)</i> , <i>vxn'denī(i)</i> / <i>vxn'deni-jè</i>	<i>akmenī(i)</i> , <i>vxn'denī(i)</i>
II. <i>vxn'deniñ</i> , <i>mē-nasin</i>	<i>vxn'deniñ</i> . / <i>in_vá.n'denì</i> , <i>mē-nasin</i> / <i>in_mē-nasi</i>
Š. <i>pi.mū</i> , <i>šuvė</i> , <i>sæsuvė</i>	<i>pi.^ī.menis</i> , <i>šuvē</i> , <i>sæsuvē</i> . / <i>sæsærù.s</i>

2. LENTELĖ. PRIEBALSINIO KAMIENO DAIKTAVARDŽIŲ DAUGISKAITOS PARADIGMA

vyresnioji karta	jaunesnioji karta
V. <i>akmænxī</i> , <i>pi.mænxī</i> , <i>šù.næs</i> , <i>sā-seru.s</i> / <i>sā-særzs</i>	<i>akmænxī</i> , <i>pi.mænxī</i> , <i>šù.næs</i> , <i>sā-særzs</i>
K. <i>akmænū</i> , <i>pi.mænū</i> , <i>šunū</i> , <i>sæsærū</i>	<i>akmænū</i> , <i>pi.mænū</i> , <i>šunū</i> , <i>sæsærū</i>
N. <i>akmæná.m</i> , <i>pi.mæná.m</i> , <i>šunim</i> , <i>sæsærùm</i>	<i>dēl_</i> <i>pi.mænū</i> , <i>dēl_</i> <i>šunū</i>
G. <i>ā-kmenis</i> , <i>pi.^ī.menis</i> , <i>šunis</i> / <i>šunæs</i> , <i>sā-særus</i> / <i>sā-seras</i>	<i>ā-kmenis</i> , <i>pi.^ī.menis</i> , <i>šunis</i> / <i>šunæs</i> , <i>sā-særus</i> / <i>sā-seras</i>
Įn. <i>akmænxīs</i> , <i>pi.mænxī.s</i> , <i>šunimù</i> , <i>sæsærumù</i>	<i>akmenī.s</i> , <i>pi.mænxī.s</i> , <i>šunimù</i> , <i>sæsærumù</i>

¹¹ Kaip žinome, pietų aukštaičių tarmėse *n* kamieno žodžių vns. vardininko galūnė yra *-uo*, pietiniame tarmės pakraštyje ši galūnė yra tariama su pridėtiniu *j*. Ramaškoniu šnektais būdinga labai dažna dvibalsių *uo*, *ie* monoftongizacija (beveik visose pozicijose), p.vz.: kirčiuotoje pozicijoje dažniausiai *-ie* > *ī*, *î*, *ī*; *uo* > *ú*, *û*, *ù*, *ū*, nekirčiuoti *ie* > *i*, *uo* > *u*. Atvejų su neskiemeniniu šnektoje jau nefiksuojama. Visame pietų aukštaičių tarmės plote registrojami tik pavieniai nesisteminti *ie*, *uo* vienbalsinimo atvejai.

¹² Pirmoji forma jaunesniųjų kalboje yra dažnesnė.

vyresnioji karta	jaunesnioji karta
In. <i>akmeni:sà / akmeni:sx, vzn'deni:sà / vzn'deni:sx</i>	<i>akmeni:sx, vzn'deni:sx</i>
II. <i>akmeni:snx, vzn'deni:snx</i>	<i>akmeni:snx, vzn'deni:snx</i>
Š. <i>pi.mænzi:, šunæs, sæ:særas / sæ:særu.s</i>	<i>pi.mænzi:, šunæs, sæ:særas / sæ:særu.s</i>

4. LINKSNIŲ GALŪNIŲ YPATYBĖS

4.1. Nemaža kalbininkų darbų skirta ir pakraštinių šnekų priebalsinio kamieno daiktavardžių ankstaus pakeitimo kitais kamienais bei suirimo priežastims nagrinėti. Aprašytois archajiškos kamieno liekanos indoeuropiečių kalbose, lietuvių tamešė (Senkus 1959: 167–175; Kardelytė 1959: 175–176; Grinaveckienė 1960: 173–175; Vidugiris 1969: 178–182; Zinkevičius 1966: 256–267; Morkūnas 1969: 114–115, 1989: 96–97; Girdenis, Rosinas 2000: 50–62; Kazlauskas 2000: 242–286 ir kt.). Baltų kalbose, kaip ir slavų, priebalsinio ir *i* kamienų vienaskaitos bei daugiskaitos galininkų formos nuo seno niekuo nesiskyrė, pvz., mūsų atveju: vns. galininkas *ā-ki*, *pi.meni*, dgs. galininkas *akis*, *pi.menis* ir baltarusių šnekoje: vns. galininkas *z'vér, kámen'*, dgs. galininkas *z'verá, kámen'a*. Kadangi priebalsinio kamieno daiktavardžių buvo žymiai mažiau negu *i*-kamienių, tai jie analogijos keliu visose lietuvių tamešė ēmė persiformuoti į *i* linksniavimo tipą (žr. Zinkevičius 1980: 224, 244; Kazlauskas 2000: 245, 246). Yrant paties *i* kamieno paradigmai, priklausomai nuo daiktavardžio giminės, priebalsinio kamieno formos atitinkamai buvo pakeistos produktyviųjų (*i*)*ō*, (*i*)*ā*, ē kamienų formomis (Zinkevičius 1966: 260–267).

Iš pateiktos nykstančios šnektose gerokai apirusio priebalsinio kamieno paradigmos¹³ matyti, kad tiek vyriškosios, tiek moteriškosios giminės daiktavardžių vienaskaitos vardininko formos (gyvojoje kalboje, autorės šifruotuose tekstuose) įvairuoja: 1) vyresniosios kartos atstovų kalboje registruojama daug priebalsinio kamieno formų: *akmū.*, *pi.mū.*, *vzndū.*, *tæšmū.*; 2) jaunesnieji beveik visiškai perėję prie (*i*)*ō* kamieno galūnių: *ā-kmenis / əkmeni:s*, *vá.n'denis, mē:nasis, rü.denis, pi.menis / pi.meni:s, tæ:šmenis*.

Pirmasis atvejis su -*ū*.(-*uō*) – bendra pietų aukštaičių (paplitusi Lietuvos ploto viduryje) ypatybė, Ramaškonių šnekoje išlaikyta seniausių atstovų. Tam įtakos galiėjo turėti ir bendrinė lietuvių kalba. Prielaidą patvirtina pavyzdžiai, užrašyti iš jų

¹³ Paradigma stengiasi parodyti, kokios formos vienos ir kitos kartos kalboje vartojamos dažniausiai.

Pateikti pavyzdžiai šnektose tekstuose kaitaliojasi: ypač jaunesniosios kartos pasakojimuose randama gretutinių to paties žodžio variantų.

kalbos su puikiai išstartu galūniniu kirčiuotu -uo: *akmuō, ruduō, piemuō, sæsuō, tæšmuō, vanduō*¹⁴.

Kitos *io*-kamienės galūnės -is, -ys, užrašytos ir atskirose pietų aukštaičių ploto vietose (LKA 1991: 34), gretimoje Dievėniškių tarmėje (Lipskienė, Vidugiris 1967: 195; Mikulėnienė, Morkūnas 1997: 18), vakarų aukštaičių tarmėse (Senkus 1959: 169; Zinkevičius 1966: 260–262; LKA 1991: 34–36), jaunesniosios ramaškoniškių kartos vartojamos gana nuosekliai, beveik be kitų gretutinių formų. Vyriškosios giminės daiktavardžių (visų linksniavimo tipų) šnektoje linkstama apibendrinti galūnes: -(i)as, -is, -ys, rečiau -(i)us¹⁵. Be to, baltarusių kalba analogijos lietuvių kalbos priebalsinio kamieno galūnėms neturi. Tad ir lietuvių šnektoje pasirenkama produktyvi, lengviau ištariama, panašesnė į kasdienės baltarusių šneklos tuo požiūriu, kad kaitaliojant mažai įvairuoja (arba įvairuoja taip, kaip baltarusių kalboje, nes kalbančiojo sąmonėje morfologine analogija siejamos lietuvių ir baltarusių kalbų tam tikrų linksnių galūnės), plg.: br. *kámen'* ~ lie. *ā·kmenis*, br. *mésec* ~ lie. *mé·nasis*, br. *vadá* ~ lie. *vá.n'denis*. Matyt, veikia ir kalbos paprastinimo tendencija.

Kaip gretiminė seniausių žmonių kalboje pasitaiko fonetiškai pakitusi priebalsinio linksniavimo tipo galūnė -uvà. Su ja šiuo metu vartojami du daiktavardžiai: šuvè / šuvà, sæsuvè / sæsuvà. Jaunesni dažniau pasako i kamieno formą: *sæsærùs* / *seserìs*. Ypač plačiai aukštaičių ir žemaičių tarmėse paplitusi dviskiemenė forma šuvà 'šuo' (Zinkevičius 1966: 256–257; Morkūnas 1969: 114; 1989: 96; LKA 1991: 34–35, žemél. 27, 28, 30, 31; Grumadienė 1994: 101 ir kt.) dėl tendencijos vengti vienaskiemėnės VIENASKAITOS VARDININKO formos (Kazlauskas 2000: 270). Pietų aukštaičių tarmėje kalbininkų užrašytos formos *vanduvà, akmuvà* (plg. Markevičienė 1999: 32) Ramaškonių mikroarealo šnektoje jau nebevartojamos¹⁶.

Žodis *ménua* šnektoje turi dvi reikšmes: laiko tarpo ir dangaus kūno. Pirmaja reikšme tiriamos šneklos astovų linksniuojamos kaip ir *io*-kamieniai daiktavardžiai: *mé·nasis, mé·nas'ø, mé·nas'u(i), mé·nasi, mé·nas'u, mé·nasi'i, mé·nasin, mé·nasis*. Vyresnieji astovai antraja reikšme pavartoja vns. vardininko formą *mé·nas* – -s- kamieno liekana, vartojama pietų aukštaičių šnektose, užrašyta Zieteloje (žr. Kazlauskas 2000: 284–286).

Tik du žodžiai išlaikę senovines DAUGISKAITOS VARDININKO formas su balsiu e prieš -s: *šúnæs, së·særzs*. Kiti daiktavardžiai nykstančioje šnektoje vartojami jau vien su balsinių kamienų galūnėmis: *pi.mænzī, tešmænzī, vân'dænzī*.

4.2. Moteriškosios giminės daiktavardžių *dukté, sesuo* VIENASKAITOS KILMININKAS tiriamoje šnektoje išlaikę senas priebalsinio kamieno galūnes – *düktaerzs, së·særzs / sæsærès*, tik įvairuoja tarimas bei kirčiavimas. Nors gretimose tarmėse ir vyriško-

¹⁴ Tokio tarimo pavyzdžių šneklos tekstuose terandama vos vienas kitas. Greičiausiai astovų stengtasi „taisyklingai kalbėti“. Nors dvibalsių ie, uo tarimas šnektoje dar tebéra fakultatyvus, priklauso nuo tarmės astovų amžiaus (pvz., kaimyninėse Ródūnios, Pelesðs šnektose jie dažniausiai ištariami sveiki), tačiau Ramaškonių areale ryškėja vienbalsinimo tendencija. Dar 1960 metais ši reiškinį yra pastebėjęs ir apraše J. Šukys. Viena šio reiškinio priežasčių – ie, uo analogų nebuvimas baltarusių šnektoje.

¹⁵ Dėl u, iu kamienų daiktavardžių linksniavimo žr. Tuomienė (2001: 156–170).

¹⁶ Seniausi gyventojai prisimeną apylinkėse (žr. kaimų pav. p. 89) vartojus šias formas.

sios giminės daiktavardžiai yra išlaikę priebalsinio kamieno galūnes *akmenès, pie-menès, šunès* (žr. Senkus 1959: 169; Zinkevičius 1966: 258 ir kt.), Ramaškonių šnektoje užrašytas tik vienas pavyzdys: *šūnæs*. Jaunesnioji karta čia visiškai perėjusi prie stipresniojo *į* kamieno formų, pvz.: *ká.r'vęs vā.ikšč'āunx* ‘vaikšto, ganosi’ *a.pi.me-n'o næragé·c'* ‘nematyti’; *nægé.rk vā.n'den'o bo_ō·žu pavir'si*. Galima daryti prielaidą, jog balsinių kamienų galūnėms įsitvirtinti bus padėjusi ir vietinė baltarusių šnekta (artimas tarimas), palyginkime: br. *kámenia* ~ lie. *ā·kmen'q*, br. *óseni* ~ lie. *rūden'q*.

Sutrumpėjusi priebalsinio kamieno forma be galūninio *e* gyvesnė vyresnių žmonių kalboje: *akmeñ.s, pi.meñ.s, rudeñ.s, vñn'deñ.s* (tai gali būti ir bk įtaka).

DAUGISKAITOS KILMININKAS aprašomojoje šnektoje, kaip ir visame pietų aukštaičių plote, išlaikęs priebalsinio kamieno formą: *duktærū, sæserū, šunū, teš'mænū, vñn'dænū*.

4.3. VIENASKAITOS IR DAUGISKAITOS NAUDININKAS – labiausiai Ramaškonių šnektoje pakitęs linksnis (visų vardažodžių linksniavimo tipų). Atsiradusios analitinės, t. y. prielinksniinės formos rodo, kad šis linksnis šnektoje daugiausia įtakotas išorinių veiksninių – analogiška konstrukcija yra ir baltarusių šnektoje, pvz.: lie. *pasak'aū, dēl_pi.mæn'q / dēl_pi.mænū*, br. *skazála d'l'a_pastuchá / d'l'a_pastuchou*; lie. *ā't'nešē dēl'_šūn'q*, br. *prineslá d'l'a_sabáki*. Prielinksniinės konstrukcijos pagal dažnumą užgožia apskritai visas kitas naudininko formas. Vis rečiau abiejų kartų kalboje fiksuojamos kitokios galūnės, pvz., kaip *i* kamieno (plg. Senkus 1959: 173; Zinkevičius 1966: 258) VYR. G. VIENASKAITOS NAUDININKAS: *ā·kmeni, rù.deni, pi.meni, vā.n'deni*, MOT. G.: *dükteri, sæ·seri*. Pavyzdžiai daugiausia užrašyti iš seniausių žmonių šnekto tekstu. Jaunesnieji retais atvejais dar pavartoja *pi.men'u, šun'ù*.

DAUGISKAITOS NAUDININKO vyriškosios giminės daiktavardžių abiejų kartų atstovai greta vartoja ir kitose lietuvių tarmėse žinomą dviskaitinę *ō* kamieno kirčiuotą galūnę *-am* (be *-s*): *akmæná.m, pi.mæná.m, teš'mæná.m*. Labai reta šnektoje yra se-na *i* kamieno galūnė *-im*: *akmenim*, *pi.menim*, *šunim*. Vyresniosios kartos šnektoje gyva galūnė *-mu*: *akmenimù, šunimù, seserimù, dukterimù*. Moteriškosios giminės žodžiai abiejų kartų vartojami su *i* kamieno galūne: *duktærùm, sæserùm / seserim*.

4.4. VIENASKAITOS GALININKAS nesiskiria nuo bk, sudarytas fonetiškai sutapus *i* ir priebalsinio kamienų galininko galūnėms. Šnektoje pakitimų neužrašyta. DAUGISKAITOS GALININKAS abiejų kartų vartojamas vienodai: *ā·kmenis, pi.menis, šuniš, tæ·š'menis* (kaip bk). Tik vienas vyr. g. žodis *šūnæs* išlaikęs senovinę priebalsinio kamieno galūnę, mot. g. – *sæ·særæs*.

4.5. VIENASKAITOS IR DAUGISKAITOS INAGININKO galūnė Ramaškonių šnektoje dažniausiai yra *į* kamieno. Vyriškosios giminės: *ā·kmæn'u, akmænzi.s; pi.mæn'u, pi.mænzi.s; šun'ù; vā.n'dæn'u, vñn'dænzi.s*. Moteriškosios – su (*i*)*ā* kamieno galūne: *dükterz, sæ·særz*. Minėtos galūnės šiuo metu vartojamos ir bendrinėje lietuvių kalboje. Tik senosios kartos žmonių greta naujesnių DAUGISKAITOS INAGININKO formų *akmænzi.s, teš'mænzi.s, vñn'dænzi.s* pavartojoama dėl sistemos sutrumpėjusi galūnė *-im*, manoma išvesta iš *i* kamieno (LKA 1991: 47, žemėl. nr. 43): *akmeniñ., pi.meniñ., šuniñ., vñn'deniñ., seserim*. Nuo DAUGISKAITOS NAUDININKO tesiskiria tik priegaise. Keli daiktavardžiai šnektoje išlaikę seną kirčiuotą galūnę *-imu* (kaip ir dgs. naudininko): *pi.menimù, šunimù, duk'tærumù*. Ši galūnė reta, pasitaikanti vy-

resnės kartos žmonių kalboje. Dar retesnė šnektoje *e* kamieno galūnė *-i: dūkteri, sāč-seri*.

4.6. VIENASKAITOS INESYVAS. Iš abiejų kartų atstovų užrašyti tik keli vyriškosios giminės daiktavardžiai su visuotinai tarmėse įsigalėjusia galūne *-y(j)*, tokia pat kaip *i* kamieno: *vən'den̩*, *mę̄nasi*. Tariama dažniausiai be joto, jis linkęs išnykti (žr. Zinkevičius 1966: 185–186, 231, 259; LKA 1991: 51; Kazlauskas 2000: 246). Be to, tokią pačią galūnę turi ir (*i*)*j* kamieno daiktavardžių vns. vietininkas: *glē̄bi*: ‘glėbyje’, *grō.v̩* ‘griovyje’, *mē̄.ži*: (*i*) ‘medyje’.

DAUGISKAITOS INESYVO galūnė *-i:sa*: *akmeni.sà*, *vən'deni.sà*, *teš'meni.sà* būdinga ir kitų daiktavardžių kamienų daugiskaitos inesyvui. Junginio *se* aprašomoji šnekta prastai nekietina. Vietininko formos su *a* turimos jau senuosiuse raštuose. Jų atsiradimas, Z. Zinkevičiaus (1966: 239) nuomone, sietinas su iliatyvo įtaka. Dėl abiejų linksnių sąveikos postpozicijos **-en* refleksas buvo pakeistas iliatyvo galūnės balsiu *a*. Iš iliatyvo galėjo gauti ir *kirti*. Ramaškonių šnektoje esama gretutinių formų: *akmeni:sx*, *vən'den̩:sx*, užrašytų dažniau iš jaunesniųjų atstovų kalbos.

4.7. VIENASKAITOS ILIATYVAS (vidaus einamasis vietininkas): *akmeniñ*, *vən'deniñ*, sudarytas iš galininko, turi sutrumpėjusią postpoziciją *-n*. Oksitonai *kirti* išlaiko galūnėje, baritonai – šaknyje, pvz., *mę̄nasiñ*. DAUGISKAITOS ILIATYVAS šnektoje vartojamas su labiausiai tarmėse paplitusia postpozicija *-na* (plg. LKA 1991: 76), turi mą ir kitų kamienų daiktavardžių, pvz.: *vən'den̩:snx*, *akmeni:snx*, plg. *ő* kamieno *lāukù:snx*, *mē̄.ži:u.snx* ‘i miškus’ ir *ā* kamieno *pí:vosnax* ‘i pievas’, *ē* kamieno *vūpēsnx* ‘i upes’ ir pan.

Jaunesniosios kartos atstovai DAUGISKAITOS ILIATYVO formas apskritai pavartoja labai retai. Jį keičia prielinksnine konstrukcija *in* (*i*) ir DAUGISKAITOS GALININKU, pvz.: *in_vá.n'denis*, *in_ā:kmenis*. Prielinksnių iliatyvo vartojimą aiškiau parodo gausėni, produktyvesni daiktavardžių kamienai.

4.8. VIENASKAITOS ir DAUGISKAITOS ŠAUKSMININKAS labai retai pasakomas su *j* kamieno galūne: *pi.men̩*. Dažniausiai gyvojoje kalboje vartoja tokias pat formas kaip vardininko: *pi.mū̄*, *šuvè*, *sæsuvè* – vyresnioji karta; *pī.menis* – jaunesnioji.

5. IŠVADOS

5.1. Pietų aukštaičiams priklausanti Ramaškonių mikroarealo šnekta, išgyvendama daugiau pasyvaus vartojimo būklę, yra nuolat gožiama slavų kalbų. Tačiau turimi duomenys patvirtina lietuvišką aprašomą teritorijų dabartinių lietuvių šnekę substratinį pamatą, kurio išlikimą lémė vidinės lietuvių kalbos ypatybės. Ramaškonių šnekta tebéra išlaikiusi pagrindinius fonetikos, morfologijos, leksikos ir kitus bruozus. Dar gyvą jos pagrindą atspindi seniausios žmonių kartos lietuvių kalbos įrašai. Salygiškai jaunesnės kartos kalboje aptinkama vis daugiau naujovių. Jaučiamas nuolatinis syravimas: kurią formą pasirinkti.

5.2. Vieni kitiems įtaką daro tik tam tikrų kamienų žodžiai, kurie kalbos sistemoje yra greta ar bent jau netoli vienas kito. Kalbininkų įrodytas patikimiausias kriterijus, leidžias nustatyti kamienų tarpusavio hierarchiją, yra sutampačių galūnių dažnumas (žr. Girdenis, Rosinas 2000: 51). Fonetiškai sutapus *i* ir priebalsi-

nio kamienų dgs. galininko galūnėms, ēmė nykti mažiau gausus priebalsinis kamienas.

Periferinės Ramaškonij šnektose priebalsinio kamieno (tieki moteriškojo, tiek vyriškojo) apžvalga aiškiai rodo priebalsinio kamieno, kaip neproduktyviojo, laipsnišką perėjimą į produktyviusios kamienus dažniausiai per tarpinį *i* kamieną, pvz.: priebalsinis → *i* kamienas → *jō* kamienas. Kaip ir stipriosios gretimos tarmės (pietu aukštaičiai, vakarų aukštaičiai kauniškiai, rytų aukštaičiai vilniškiai), Ramaškonij šnekta yra išlaikiusi tik kelių linksnių priebalsinio kamieno galūnes, pvz.: VIENASKAITOS VARDININKAS: *akmū.*, *pi.mū.*; *duktē*, *sæsuō* / *sæsuvā*; VIENASKAITOS IR DAUGISKAITOS KILMININKAS: *əkmēñ.s.*, *pi.meñ.s.*; *dūktærzs*, *sē-særzs* ir *əkmænū.*, *pi.mænū.*, *væn'denū.*; *duktærū*, *sæsærū*. Šias formas dažniausiai vartoja vyresnioji atstovų karta.

Aktyvi krašto dvikalbystė suartino abiejų pagrindinių vartojamų kalbų artikuliacinę bazę (*ie*, *uo* vienbalsinimas: *akmū.*, *pi.mū.*, *vændū*). Čia pastebimos kalbos pairstatinimo tendencijos (kai aktyviai vartoja tiriamame Varanavo krašte baltarusių kalba neturi analogijų).

5.3. Remiantis sudaryta dabartinės Ramaškonij šnektose priebalsinio kamieno linksniavimo paradigma ir jos analize galima išskirti tokius svarbiausius dalykus:

a) senovinis priebalsinio kamieno linksniavimo tipas yra pakites ir apiręs panašiai kaip ir visose lietuvių tarmėse: keli šnekoje vartoja šio linksniavimo tipo daiktavardžiai smarkiai įvairuoja, randama daug gretiminių formų;

b) su priebalsinio kamieno galūne nuosekliai vartoja tik DAUGISKAITOS KILMININKAS: *akmænū.*, *pi.mænū.*, *væn'denū*. Kiti linksniai daugiau ar mažiau yra paveikti stipriju balsinių kamienų: *i*, *(i)jō*;

c) bendrinės kalbos įtaka pastebima seniausios krašto žmonių – tradicinės dzūkų tarmės atstovų kalboje;

d) šnektose kitimą bei nykimą parodo ir vis gausėjantis prielinksnių formų vartojimas (ne tik su tiriamo kamieno daiktavardžiais). Ypač jaunesniosios kartos atstovų kalboje: VIENASKAITOS IR DAUGISKAITOS NAUDININKAS pasakomas su prielinksniu: *dav'aū.* *dēl'_pi.men'ō*; *pasakí-k.* *dēl'_pi.mænū*; DAUGISKAITOS ILIATYVAS vis dažniau vartoja su prielinksniu *in* + daiktavardžio galininkas.

SUTRUMPINIMAI

bk – bendrinė kalba

br. – baltarusiai

DABM – *Дыялекталагічны атлас беларускай мовы*. Мінск: Выдавецтва акадэміі навук БССР, 1963.

G.– galininkas

Il. – iliatyvas

In. – inesyvas

Įn. – įnagininkas

K. – kilmininkas

lie.– lietuvių

LKA 1991 – *Lietuvių kalbos atlasas. Morfologija*. Red. K. Morkūnas, Vilnius: Mokslo.

mot. g. – moteriškoji giminė

N. – naudininkas

Š. – šauksmininkas

V. – vardininkas

vyr. g. – vyriškoji giminė

vns., dgs. – vienaskaita (-os), daugiskaita (-os)

LITERATŪRA

ČEKMONAS, V. 1988: Функционирование языков и билингвизм (на материале рамашканских говоров). *Lietuvių kalbotyros klausimai* 27, 37–54.

GARŠVA, K. 1989: Kalbinės situacijos raida pakraščių šnektose. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 28, 12–39.

GAUČAS, P. 1993: Lietuvių–gudų kalbų paribio etnolingvistinė situacija 1795–1914 m. *Lietuvos Rytai*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 42–101.

GIRDENIS, A., ROSINAS, A. 2000: Lietuvių kalbos daiktavardžio linksniavimo tipų hierarchija ir pagrindinės jos kitimo tendencijos (bendrinės kalbos ir žemaičių tarmės duomenimis). Girdenis, A., *Kalbotyros darbai* 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 50–62.

GRINAIVEKIENĖ, E. 1960: Kai kurios Apsos tarmės būdingesnės ypatybės. *Lietuvos TSR MA darbai*. A serija 2 (9), 173–191.

GRINAIVEKIENĖ, E., MACKEVIČ, J. 1988: Kai kurios baltarusių lituanizmų fonetikos ypatybės. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 27, 123–131.

GRINAIVEKIENĖ, E., MACKEVIČ, J. 1990: Lietuviškos kilmės leksiniai vertiniai baltarusių paribio šnektose. *Baltistica* 26 (2), 165–173.

GRINAIVEKIENĖ, E. 1993: Kamuoju apylinkių (Baltarusijos Pastovių raj.) baltarusių šnekto lituanizmai. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 30, 113–133.

GRINAIVEKIENĖ, E. 1997: Izoliuotų lietuvių šnekų vertiniai etninėse Lietuvos žemėse Baltarusijoje. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 37, 185–195.

GRUMADIENĖ, L. 1994: Keletas naujiesnių Punsko šnekto linksniavimo ir kirčiavimo ypatybių. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 34, 97–105.

GRUMADIENĖ, L. 1996: Sociolingvistinės dabartinės šnekamosios lietuvių kalbos tyrimo aspektas. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 36, 190–198.

GRUMADIENĖ, L. 2001: Ar kalbos likimą lemia kalbų sąveika. *Paribio tarmių ir kalbų problemos (tarptautinės konferencijos, skirtos Europos kalbų metams, pranešimai)*, Šiauliai: J. Vasiliausko įmonė, 38–44.

JONAIKYTĖ, A., SUDNIK, T. 1973: Apie vieną lietuvių lenkų kalbų interferencijos atvejį. *Baltistica* 9 (1), 75–77.

KARDELYTĖ, J. 1959: Daiktavardžių kaitymas Linkmenų tarmėje. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 2, 165–176.

KAZLAUSKAS, J. 2000: *Rinktiniai raštai* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

LABOV, W. [ЛАБОВ, У.] 1975: О механизме языковых изменений (перевод Е. В. Ладучевой). *Новое в лингвистике* 7. Социолингвистика, Москва: Прогресс, 199–228.

LIPSKIENĖ, J., VIDUGIRIS, A. 1967: Dieveniškių tarmė. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 9, 182–222.

MARKEVIČIENĖ, Ž. 1999: *Aukštaičių tarmių tekstai* 1, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

MIKULÉNIENĖ, D., MORKŪNAS, K. 1995: *Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programa. Morfologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

MIKULÉNIENĖ, D., MORKŪNAS, K. 1997: *Dieveniškių šnekto tekstai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

MORKŪNAS, K. 1969: Rytių aukštaičių pietinės tarmės morfologija. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 11, 107–146.

MORKŪNAS, K. 1989: Apso lietuvių šnekto daiktavardžių kaityba. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 28, 91–98.

MORKŪNAS, K. 1993: Dėl sąvokos *periferinės tarmės*. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 30, 4–7.

RINKAUSKIENĖ, R. 1997: Rytių aukštaičių uteniškių i kamieno daiktavardžiai. *Kalbotyra* 46 (1), 71–79.

SENKUS, J. 1959: Daiktavardžių priebalsinio kamieno linksniavimas kapsų ir zanavykų tarmėse. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 2, 215–230.

- SUDNIK, T. 1972: Из морфологических наблюдений над говорами литовско-славянского пограничья. *Baltistica* 8 (1), 19–22.
- ŠUKYS, J. 1960: Büdingesnés Ramaškoniu šnekto ypatybės. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 3, 177–187.
- TUOMIENĖ, N. 2001: Ramaškoniu šnekto *u, iu* kamienų daiktavardžių linksniavimas. *Paribio tarmių ir kalbų problemos (tarptautinės konferencijos, skirtos Europos kalbų metams, pranešimai)*, Šiauliai: J. Vasiliausko įmonė, 156–169.
- TUOMIENĖ, N. 2001: Ramaškoniu šnekto *o* ir *(i)j* kamienų kirčiavimo ypatybės. *Baltistica* 36 (1), 103–114.
- URNĖŽIŪTĖ, R. 1998: Kodų kaita joniškiečių šnekamojoje kalboje. *Kalbotyra* 47 (1), 131–140.
- VAIŠNYTĖ, N. 2002: Balatnos (Varanavo) apylinkės: istorija, kultūra ir kalba iš Ramaškoniu gyventojų lūpų. *Lydos krašto lietuviųai* 2, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 545–556.
- VIDUGIRIS, A. 1959: Kai kurios Zietelos tarmės ypatybės. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 2, 195–209.
- VIDUGIRIS, A. 1969: Zietelos tarmės daiktavardis. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 11, 147–182.
- VIDUGIRIS, A. 1985: *Lazūnų tarmės žodynas*, Vilnius: Mokslas.
- VIDUGIRIS, A. 1988: Iš etnolingvistinių santykų raidos Pelesos ir gretimose apylinkėse. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 27, 21–36.
- VIDUGIRIS, A. 1998: *Zietelos šnekto žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- ZINKEVIČIUS, Z. 1966: *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.
- ZINKEVIČIUS, Z. 1980: *Lietuvių kalbos istorinė gramatika* 1, Vilnius: Mokslas.
- ZINKEVIČIUS, Z. 1989: Seniausi lietuvių kalbiniai kontaktai su slavais. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 28, 4–11.

Nijolė Tuomienė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, 2055 Vilnius, Lietuva
vijole@lki.lt

Gauta 2002 07 29